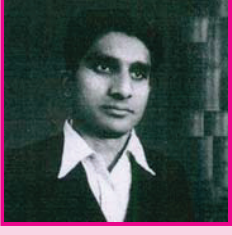

11. વળાવી બા આવી

- ઉશનસ્

જન્મ : 28-9-1920, અવસાન : 7-11-2011

કવિ નટવરલાલ કુબેરદાસ પંડ્યા ‘ઉશનસ્’ વડોદરા જિલ્લાના સાવલી ગામના વતની હતા. વલસાડની કોલેજમાં તેઓ અધ્યાપક અને આચાર્ય હતા. ‘પ્રસૂન’, ‘નેપથ્યે’, ‘આદ્રા’, ‘તૃણનો ગ્રહ’, ‘સ્પંદ અને છંદ’ વગેરે તેમના કાવ્યસંગ્રહો છે. સોનેટ કાવ્યપ્રકારમાં તેમણે કેટલીક સોનેટમાળાઓ આપી છે. વાત્સલ્યભાવ નિરૂપતાં કુટુંબચિત્રો, ગ્રીષ્મ અને વર્ષાનાં મનોહર પ્રકૃતિવર્ણનો અને કાવ્યમાંથી સ્ફુરી રહેતું ચિંતન આ કવિની નોંધપાત્ર લાક્ષણિકતાઓ છે.

દિવાળીની રજાઓમાં પોતાના વતનમાં આવેલા પરિવાર પોતાનાં સંતાનો સાથે રજાઓ પૂરી થતાં પાછાં વિદાય થાય છે, ત્યારે માના હૃદયમાં સ્વજન-વિયોગની જે વેદના થાય છે, તેનું વર્ણન આ કાવ્યમાં કરવામાં આવ્યું છે. માતા-પિતા અને વૃદ્ધ વિધવા ફોઈ, વિરહથી વ્યથિત છે. છેવટે બધાં સંતાનોને વિદાય આપી પાછી વળતી બા ઘરને ખાલી થઈ ગયેલું જોઈને બહાર પગથિયાં ઉપર જ બેસી પડે છે. અહીં કવિ વિરહને એક પાત્રરૂપે નિરૂપે છે એ ધ્યાનપાત્ર છે. વાત્સલ્ય-વિષયક આ સોનેટમાં કવિએ બાના હૃદયનાજિ સ્નેહનું તેમજ સંતાનવિરહથી વ્યાપેલા વિષાદનું હૃદયસ્પર્શી નિરૂપણ કરી વર્ણન દ્વારા જ કરુણરસ નિષ્પન્ન કર્યો છે.

રજાઓ દિવાળી તણી થઈ પૂરી, ને ઘરમહીં,
દહાડાઓ કેરી સ્ખલિત થઈ શાંતિ પ્રથમની,
વસેલાં ધંધાર્થે દૂરસુદૂર સંતાન નિજનાં,
જવાનાં કાલે તો; જનકજનની ને ઘર તણાં,
સદાનાં ગંગામાસ્વરૂપ ઘરડાં ફોઈ, સહુએ
લખાયેલો કર્મે વિરહ મિલને તે રજનીએ,
નિહાળ્યો સૌ વચ્ચે નિયત કરી બેઠો નિજ જગા,
ઉવેખી એને સૌ જરઠ વળી વાતે સૂઈ ગયાં;
સવારે ભાભીનું ભર્યું ઘર લઈ ભાઈ ઊપડ્યા,

ગઈ અર્ધી વસ્તી, ઘર થઈ ગયું શાંત સઘળું,
બપોરે બે ભાઈ અવર ઊપડ્યા લેઈ નિજની,
નવોઢા ભાર્યાઓ પ્રિયવચનમંદસ્મિતવતી;
વળાવી બા આવી નિજ સકલ સંતાન ક્રમશઃ,
ગૃહવ્યાપી જોયો વિરહ, પડી બેસી પગથિયે.

● શબ્દસમજૂતી

સ્ખલિત થવું પોતાના સ્થાનેથી ખસવું (અહીં) પડી **ગંગાસ્વરૂપ** વિધવાના નામ આગળ માનાર્થે વપરાતું વિશેષણ **ઉવેખી** અવગણીને, દરકાર કર્યા વિના **જરઠ** ઘરડાં, વડીલો **નવોઢા** - નવી, નવી પરણેલી સ્ત્રી, નવવધૂ **ભાર્યા** પત્ની **પ્રિયવચનમંદસ્મિતવતી** પ્રિય બોલનારી અને ધીમું-ધીમું હસતી (પ્રિય + વચન + મંદ + સ્મિત + વતી) **ક્રમશઃ** એક પછી એક **ગૃહવ્યાપી** ઘરમાં પ્રસરેલ

● ભાષાસજ્જતા

સૉનેટનું કાવ્યસ્વરૂપ

1. ભૂમિકા

સાહિત્યના દરેક સ્વરૂપને પોતાના નિયમો અને પરંપરા હોય છે તે જુદાં-જુદાં રૂપો-સ્વરૂપો દ્વારા અભિવ્યક્ત થાય છે. ગુજરાતીમાં વિકસેલાં મુખ્ય કાવ્યસ્વરૂપોમાં સૉનેટ મહત્ત્વનું સ્વરૂપ છે. સૉનેટ મૂળે વિદેશી સ્વરૂપ છે. અંગ્રેજી ભાષા અને સાહિત્યના અભ્યાસ દ્વારા આપણા કવિઓ જે પરદેશી સ્વરૂપોથી આકર્ષાયા, તેમાંનું એક મુખ્ય સ્વરૂપ તે સૉનેટ. ગઝલ અને હાઈકુ એવાં અન્ય સ્વરૂપો છે. સૉનેટ મૂળ ઈટલીમાં ઉદ્ભવ્યું. વાઘ સાથે લયબદ્ધ ગવાતી એ લઘુરચના હતી. ત્યાંથી તે અંગ્રેજી ભાષામાં વિકસ્યું અને તેની અસર નીચે ગુજરાતીમાં બળવંતરાય ઠાકોરે ઈ.સ. 1888માં ‘ભણકારા’ નામનું પ્રથમ સૉનેટ રચ્યું.

2. લક્ષણો

સૉનેટ ઊર્મિકાવ્યનો જ એક પ્રકાર છે ઊર્મિકાવ્યમાં ઊર્મિ કે સંવેદન મુખ્ય હોય છે અને સૉનેટમાં એની સાથે વિચાર, ચિંતન કે જીવનદર્શન ઉમેરાય છે. એને આપણે ચિંતનપ્રધાન, ઊર્મિકાવ્ય કહી શકીએ. સૉનેટ માટે 14 પંક્તિની મર્યાદા એના ઉદ્ભવકાળથી સ્વીકારવામાં આવી છે, એનો અર્થ એ થયો કે ટૂંકા વિસ્તારમાં કવિએ સઘન રીતે અનુભવને ઠાંસવાનો હોય છે તેમજ ઘાટનું સૌજવ જાળવવાનું હોય છે. કાવ્યના કેન્દ્રમાં રહેલા વિચારનો યોગ્ય ઉપાડ કરી અંતે ભાવપલટાઓ સિદ્ધ કરવામાં સૉનેટની સફળતા રહેલી છે.

3. વિભાજન અને પ્રાસ

સૉનેટ 14 પંક્તિ ધરાવતી સુગ્રથિત, સુબદ્ધ કાવ્યરચના છે, તેથી તેમાં પંક્તિને અંતે આવતા પ્રાસનું ઘણું મહત્ત્વ છે. હવે પ્રાસ રહિત સૉનેટરચના પણ થાય છે. ખરેખર તો આ કાવ્યભાવ અને તેના મરોડ સાથે સંકળાયેલો મુદ્દો

છે; પરંતુ સોનેટનો એક શિસ્તબદ્ધ કાવ્યકૃતિ તરીકે વિચાર કરીએ, તો તેમાં પ્રાસની ચોક્કસ ગૂંથણીને અવગણી ન શકાય.

બળવંતરાય ઠાકોરે ગુજરાતી ભાષાને આપેલાં સોનેટોમાં ‘મોગરો’, ‘વધામણી’ અને ‘ભણકારા’નો સમાવેશ થાય છે. એ પછી ઉશનસૂથી માંડીને લાભશંકર ઠાકર અને ચિનુ મોદી સુધીના કવિઓએ સોનેટની પરંપરાને સમૃદ્ધ રાખી છે.

● અભ્યાસ

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર માટે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી સામેના ☐ માં દર્શાવો :

- (1) ઘરના સભ્યો વારાફરતી વિદ્યાય લઈ રહ્યા છે કારણ કે... ☐
- (ક) દિવાળીની રજાઓ પૂરી થઈ છે. (ખ) લગ્નપ્રસંગ પૂરો થઈ ગયો છે.
(ગ) બધાંને પ્રવાસે સાથે જવાનું છે. (ઘ) ગામડાના ઘરમાં રહેવું ગમતું નથી.
- (2) ભાભીનું ભર્યું ઘર... એટલે શું ? ☐
- (ક) સુખી-સમૃદ્ધ ઘર (ખ) પરિવાર સાથેનું ઘર
(ગ) સામાનથી ખીચોખીચ ભરેલું ઘર (ઘ) ભાભીએ વસાવેલું ઘર
- (3) સંતાનો દૂર દૂર કેમ વસેલાં છે ? ☐
- (ક) ધંધાર્થે (ખ) ઝઘડાના ડરથી
(ગ) પોતપોતાના વિકાસ માટે (ઘ) અભ્યાસ માટે
- (4) સંતાનોને કોણ વળાવવા ગયું ? ☐
- (ક) પાડોશી (ખ) સગાંસંબંધી (ગ) બા (ઘ) મિત્રો
- (5) કવિ નટવરલાલ કુબેરદાસ પંડ્યાનું ઉપનામ જણાવો. ☐
- (ક) દર્શક (ખ) સ્નેહરશ્મિ (ગ) સુંદરમ્ (ઘ) ઉશનસૂ

2. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો એક એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) સંતાનો પાછાં વિદ્યા કેમ થાય છે ?
(2) દિવાળીના વેકેશનમાં બાના ઘરની સ્થિતિ કેવી હતી ?

(3) ઘર શાંત કેમ થઈ ગયું ?

(4) ઘરની શાંતિ સ્ખલિત થવાનું કારણ કયું હતું ?

(5) બા પગથિયાં પાસે કેમ બેસી ગયાં ?

● સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો :

(1) વિદાયની આગલી રાતે વડીલો કેવી લાગણી અનુભવે છે ?

(2) વિદાય થતા ભાઈઓની પત્નીઓ વિશે કવિએ શી ઉપમા આપી છે ?

2. બાને મૂકીને જતા ભાઈઓએ પણ બા જેવી વેદના અનુભવી હશે ? વિચારીને ચર્ચા કરો.

3. નીચેની કાવ્યપંક્તિ પૂર્ણ કરો :

● સવારે ભાભીનું ..... પ્રિયવચનમંદસ્મિતવતી.

4. નીચેની કાવ્યપંક્તિનો ભાવાર્થ તમારા શબ્દોમાં લખો :

● વળાવી બા આવી..... પડી બેસી પગથિયે.

5. નીચેના શબ્દોના બે-બે સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

જનની :

રજની :

ભાર્યા :

જરઠ :

નવોઢા :

6. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો લખો :

નિયત ×

મિલન ×

મંદ ×

સ્મિત ×

7. નીચેનાં વાક્યોમાંના શબ્દો યોગ્ય રીતે ગોઠવી કાવ્યપંક્તિ સ્વરૂપે લખો :

- સઘળું, શાંત થઈ ગયું ઘર વસ્તી અર્ધી ગઈ.
- કાલે તો જવાનાં ઘર તણાં જનકજનની ને
- આવી બા સકલ નિજ સંતાન કમશઃ વળાવી
- નિયત કરી નિહાળ્યો સૌ વચ્ચે નિજ જગા બેઠો.
- ભર્યું ભાભીનું ઘર લઈ સવારે ભાઈ ઊપડ્યા.

● પ્રવૃત્તિ

- (1) મણિલાલ દેસાઈનું ‘બાને’ કાવ્ય (સોનેટ) મેળવી શાળામાં રજૂ કરો.
- (2) કરસનદાસ માણેકનું ‘જ્યોતિધામ’ કાવ્ય મેળવી અભ્યાસ કરો.
- (3) માતૃપ્રેમ પ્રગટ કરતી નવલકથા, લોકકથાનું સાહિત્ય વાંચો તથા સીડી, કેસેટ મેળવીને ઉપયોગ કરો.
- (4) ‘વાત્સલ્યમૂર્તિ મા’ વિષય પર ચર્ચાસભા કરો.